

Jerzy Starnawski

Zbigniew Jerzy Nowak (1919-1993)

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 28, 151-154

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Starnawski

ZBIGNIEW JERZY NOWAK
(1919 – 17 MAJA 1993)

Zbigniew Jerzy Nowak był synem Ziemi Sieradzkiej, gimnazjum ośmioletnie (jeszcze „przedjędrzejewiczowskie”) ukończył w Kaliszu. Studia uniwersyteckie rozpoczął w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, głównie pod kierunkiem Manfreda Kridla i Konrada Górskiego. Zetknął się w środowisku wileńskim z wieloma znakomitymi profesorami, kształcił się na bardzo szerokiego humanistę. Studia przerwała wojna; przeżył ją nadzwyczaj chlubnie, bijąc się za Polskę w Ziemi Miechowskiej i Proszowskiej. Odznaczony został krzyżem *Virtuti Militari* V klasy.

Po skończonej wojnie, gdy nie dane było i jemu, i pokoleniu AK, do którego należał, ucieszyć się taką Polską, o jaką walczyli, zamienił znów karabin na książkę; studia dokończył w UJ, głównie pod kierunkiem Stanisława Pignonia. Przez wiele lat cyzelował swą pracę magisterską *O „Księgach narodu i pielgrzymstwa” A. Mickiewicza*, którą promotor i recenzent (Juliusz Kleiner) podnieśli do poziomu doktorskiej, polecając napisać mniejszą magisterską. Tym razem autorem tematu był J. Kleiner, dostosował go do pewnych myśli wypowiedzianych w pracy *O „Księgach”*. Napisał Z.J. Nowak pracę magisterską pt. *Żołnierz w świecie poetyckim Mickiewicza*. Opublikowana została dwukrotnie, a częściowo przełożona na język niemiecki¹. Jest to rozprawa słownikowa, jedna z takich, jak: J. Kleinera *Rola wyrazu „pielgrzym” u Mickiewicza*², Ireny Sławińskiej *Jeden motyw antyczny w poezji Norwida: bruk rzymski*³, K. Górskiego *Semantyka ognia w praktyce pisarskiej Mickiewicza*⁴.

Praca *O Księgach*, podniesiona do rangi doktorskiej, jest prawdziwą monografią dzieła. Nawarstwiała się latami literatura przedmiotu dotycząca *Ksiąg*. Jako twórcę nowoczesnej wiedzy o tym utworze wskazał Z. J. Nowak w świetnie opracowanym stanie badań Stanisława Pignonia, autora studium monograficznego *O „Księgach narodu i pielgrzymstwa” A. Mickiewicza* (1911). Badania Pignonia uzupełnił z czasem walcie J. Kleiner, który w wielkiej monografii o Mickiewiczu

(1949) przeprowadził w odpowiednich partiach dokładną analizę utworu. Analizę J. Kleinera dopełnił Z. J. Nowak wnosząc w zakresie logonu i w zakresie przypowieści wiele bardzo zasadniczych konstatacji. Praca tak wartościowa, przygotowana do druku już ok. 1950 r., mogła ukazać się dopiero wiele lat później⁵; w recenzji wydawniczej w okresie, w którym obowiązywała marksisowska nauka o literaturze, napisano, że jest „fideistyczna”. Do dziś w zakresie *Ksiąg* ostatnie słowo nauki należy w równej mierze do Nowaka jak i do Zofii Stefanowskiej, autorki książki *Historia i profecja. Studium o „Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego” Adama Mickiewicza* (1962).

Miał za sobą Z. J. Nowak rozległe studia językoznawcze. Przy doktoracie jako przedmiot poboczny obrał językoznawstwo ogólne; egzaminatorem był Tadeusz Milewski. Ważnym „odpryskiem” monografii *Ksiąg...* był przyczynek pt. *Kilka uwag o metaforyce „Ksiąg”*⁶. Po latach przybył inny przyczynek, *Wśród zagadnień Mickiewiczowskiej archaizacji*⁷. Z nadzwyczajną kompetencją zrecenzował Z. J. Nowak pierwszy tom *Słownika języka poety* redagowanego przez Konrada Górskiego⁸. Powstała na warsztacie znakomitego już mickiewiczologa prawdziwa „antyrecenzja”. Nie jedyna to praca tego typu. Wymienić należy jeszcze dwie inne⁹. A jeśli dodamy do tego, że oczekiwane wydanie *Pana Tadeusza* (t. 4 *Dzieł* poety w wydaniu czytelnikowskim) przyniesie nowe emendacje (po tylu już wydaniach edytorów znakomych aż do K. Górskiego włącznie!) i jeśli dodamy, że z Mickiewiczem i z atmosferą jego młodości łączą się liczne i nadzwyczaj skrupulatne biogramy w PSB, należy stwierdzić, że jak mistrz studiów Nowaka, Pigoń, tak i uczeń pojętny i wybitny pisał „zawsze o Nim”. I była jakaś prawidłowość w tym, że sprzymierzenie się Z.J. Nowaka z Mickiewiczem zaczęło się od *Ksiąg* a skończyło na *Panu Tadeuszu*; droga naukowa Pigionia była podobna. Był Z.J. Nowak przez cały czas swej działalności aktywnym członkiem Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza; słusznie się stało, że Towarzystwo we wrześniu 1992 r. zaszczyściło go godnością członka honorowego.

Poza Mickiewiczem zajmował się Z.J. Nowak z epoki bezpośrednio poprzedzającej wystąpienie „pierwszego wielkiego” Alojzym Osieńskim i Kazimierzem Brodzińskim. Brodzińskiego *Pisma estetyczno-krytyczne* wydał doskonale (t. 1–2, 1964) jako drugie z kolei ogniwo, po *Poezjach* w opracowaniu Czesława Zgorzelskiego (t. 1–2, 1959), w zbiorowych *Dzieltach* autora *Wiestawa* pod naczelną redakcją S. Pigionia. Drobne rozprawki dotyczące Brodzińskiego ogłaszał w czasopiśmie i w księgach zbiorowych (łącznie jest ich sześć). Uczestniczył w sesji poświęconej Brodzińskiemu zorganizowanej w Tarnowie przez miejscowy Oddział Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza pod przewodnictwem aktywnej prezeski Oddziału mgr Haliny Bednarczykówny. W skromności swej nie zgłosił referatu; dał się jednak namówić na to, by do zbiorowej broszury upamiętniającej obchód dołączyć rozprawkę¹⁰. O Alojzym Osieńskim, respective o odnalezionym jego słowniku pt. *Bogactwa mowy polskiej*, napisał siedem no-

wych rozprawek. Zabierali i inni głos na temat owego słownika; nikt tak dobrze jak Z.J. Nowak. Bardziej syntetyczny charakter ma jedna z rozpraw poświęconych Oświeceniowi, *Rola łaciny w kulturze językowej epoki stanisławowskiej*¹.

Z pisarzy doby współczesnej interesował się Z. J. Nowak: Jerzym Szaniawskim, z którym znajomość zawarł w krakowskich latach znakomitego komedio-pisarza; Gustawem Morcinkiem, którego można lubić mimo Stalinogrodu; Czesławem Miłoszem, o którym mówił, że to „Mickiewicz naszych czasów”. W dobie staropolską wkraczał rzadziej; jedną pracę poświęcił w swym śląskim okresie – Walentemu Roździeńskiemu². Osobna karta działalności Z. J. Nowaka to prace z zakresu polskiej nauki o literaturze. Na czoło wysuwa się tu *Bibliografia prac Stanisława Pigionia*, najlepsza wśród tych, które wielkim historykom literatury wypracowano³. Pisał o Pigioniu, o Kleinerze, o Ignacym Chrzanowskim, o Konradzie Górskim, o Piotrze Grzegorzycy, o Janie Zarembie, o Stanisławie Zabierowskim, o Augustynie Jendrysiu. W druku biogram Mieczysławy Miteiry-Dobrowolskiej. Współpracował wydatnie z przygotowywanym przez piszącego te słowa *Słownikiem badaczy literatury polskiej*. Był utalentowanym pisarzem. Polszczyzna jego jest piękna, zawsze komunikatywna.

Profesjonalnie był Z. J. Nowak w latach 1946–1952 asystentem UJ; doktoryzował się w grudniu 1950 r. W latach 1952–1955 wykonywał prace zleczone dla IBL PAN. Od 1955 roku związał się z WSP w Katowicach, najpierw jako adiunkt, od 1968 r. jako docent mianowany, organizator i pierwszy dziekan Wydziału Humanistycznego UŚI (WSP przekształciła się w uniwersytet). Habilitację uzyskał w 1977 r., profesurę dopiero w 1988 r. W pracach naukowych był cyzelatorem. W życiu i działalności profesjonalnej, społecznej odznaczał się niezwykłą skromnością; odrzucał myśl o szybkich awansach, stopnie naukowe uzyskiwał z opóźnieniem. Środowisko katowickie uczciło obchodzony w bardzo skromnej skali jubileusz znakomitego profesora w swym gronie tomem pt. *Szkice o literaturze dawnej i nowszej ofiarowane Prof. Zbigniewowi Jerzemu Nowakowi w 70 rocznicę urodzin*⁴. Jubilat nie doczekał artykułu o nim, drukującego się w „Ruchu Literackim”. Zmarł 17 maja 1993 r., pogrzeb odbył się w Solcu nad Wisłą. Przemówienia w liczbie ośmiu zaświadczyły o osiągnięciach w różnych kierunkach działalności, o prawości i szlachetności Zmarłego. Jako członek honorowy TLiAM miałby prawo do „portretu” w cyklu sylwetek członków honorowych. Losy zrzędziły, że otrzymuje go w dziale nekrologów.

Przypisy

¹ Pierwodruk w: *Adam Mickiewicz. Materiały Śląskiej Sesji Mickiewiczowskiej WSP*. Katowice 1958, s. 15–74; przedruk w: Z. J. Nowak *Wśród pisarzy i uczonych. Szkice krytycznoliterackie*. Katowice 1980, s. 49–117. Przekład w: „Mickiewicz Blätter” 1965 R. 10, z. 28, s. 26–32.

² W: J. Kleiner, *W kręgu Mickiewicza i Goethego*, Warszawa 1938 (recte 1937), s. 33–41.

³ „Roczniki Humanistyczne” 1956/1957, t. 6, z. 2 s. 129–140.

⁴ „Pamiętnik Literacki” 1974, R 65, z. 1, s. 23–46; przedruk pt.: *Semantyka „ognia”* – w: K. Górski *Mickiewicz. Artyzm i język*, Warszawa 1977, s. 436–463.

⁵ *Ze studiów nad „Księgami narodu i pielgrzymstwa” A. Mickiewicza*, „Roczniki Humanistyczne” 1961, t. 10, z. 1, s. 5–124.

⁶ „Język Polski” 1961, R. 41, z. 3, s. 224–225; przedruk w: Z. J. Nowak: *Wśród pisarzy...*, s. 118–120.

⁷ „Zeszyty Naukowe WSP” (w Katowicach) 1962, s. 77–83.

⁸ *Słownik języka Adama Mickiewicza*. T. 1. (A – Ć), „Pamiętnik Literacki” 1965, R. 56, z. 2, s. 598–612; przedruk w: Z. J. Nowak *Wśród pisarzy...*, s. 121–146.

⁹ Mickiewicz. Sympozjum w KUL. Lublin 1979, „Pamiętnik Literacki” 1981, R. 72, z. 1, s. 346–354; A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*. Oprac. K. Górski, Wrocław 1981, *ibid.* 1983, R. 74, z. 1, s. 327–332.

¹⁰ *Warszawskie lata Kazimierza Brodzińskiego*, [w:] *Kazimierz Brodziński i jego epoka*, Tarnów 1988, druk 1989, s. 22–32.

¹¹ „Filomata” 1992 nr 412, s. 499–513. W „Filomacie” pod prasą artykuł o „antyku” w *Panu Tadeuszu*.

¹² „*Officina Ferraria*” jako utwór protestanta. [w:] *Nowe Roździenszciana. Studia o Walentym Roździeńskim i jego dziele „Officina Ferraria” z roku 1612*, Wrocław 1985, s. 39–45.

¹³ *Bibliografia prac Stanisława Pigionia* (do r. 1958), [w:] *Księga pamiątkowa ku czci... Kraków 1961*, s. 7–125; *Bibliografia prac Stanisława Pigionia 1959–1970*, [w:] *Stanisław Pigoń. Człowiek i dzieło*. Kraków 1972, s. 448–515.

¹⁴ Katowice 1992, *Prace Naukowe UŚl.* w Katowicach nr 1225; tom wyszedł z trzyletnim opóźnieniem, zawiera bibliografię zestawioną przez Bożenę Mazurkową. Odsyłając czytelników do owego zestawu stu kilkudziesięciu prac Z. J. Nowaka, piszący te słowa omówił zgodnie z profilem pisma dokładniej nieco prace Mickiewiczowskie, a inne zasynalizował bardzo ogólnie.